

SYSTEMATICKÝ VÝKLAD MARXISTICKO-LENINSKEJ TEÓRIE POZNANIA

WITTICH (GÖSSLER) WAGNER, Marxisticko-leninská teória poznania, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1978, 558 strán.

Nepopierateľnou zásluhou východonemeckých filozofov je systematická pozornosť, s akou sa v posledných rokoch venujú rozpracovávaniu problémov marxisticko-leninskej teórie poznania. Produktom ich dlhodobého úsilia je mimo iného vydávanie aj u nás známej (a na stránkach časopisu *Filozofia* aj recenzovanej) série *Studien zur Erkenntnistheorie*, v rámci ktorej prispievajú autori z NDR jednak k objasňovaniu a tvorivému rozpracovávaniu takých problémov, ako je napríklad skúmanie predmetu, povahy a metód marxistickej teórie poznania, objektívnej podmienenosti poznávacích procesov, dialektiky individuálnych a spoločenských poznávacích procesov, teórie pravdy — jednak ku kritike rôznych buržoázno filozofických pokusov o dezinterpretáciu marxisticko-leninskej teórie poznania (najmä leninskej teórie odrazu).

Najnovší a pokiaľ ide o rozsah nielen najväčší produkt tohto dlhodobého úsilia (ktorého hlavným iniciátorom je kolektív členov Sekcie marxisticko-leninskej filozofie a vedeckého komunizmu na Univerzite Karola Marxa v Lipsku) predstavuje v minulom roku vydaná monografická práca *Marxistisch-leninistische Erkenntnistheorie*. Trojica autorov D. Wittich, (ktorý je zároveň hlavným editorom tejto série štúdií k teórii poznania), K. Gössler a K. Wagner predkladajú v tejto monografii svoj pokus o systematický výklad marxisticko-leninskej teórie poznania, čo je súčasťou projektu Hlavného výskumného plánu marxisticko-leninských spoločenských vied

v NDR. Pri realizácii tejto nesmierne náročnej úlohy vychádzajú východonemeckí autori z týchto základných princípov: a) marxisticko-leninská teória poznania ako teoretický nástroj medzinárodnej robotníckej triedy slúži svetonázorovo-ideologickým cieľom; jej praktická úloha spočíva vo vedeckom vysvetľovaní medzinárodného revolučného robotníckeho hnutia zahŕňa ako svoju nevyhnutnú súčasť kritiku nemarxistických gnozeologických koncepcií; b) marxisticko-leninská teória poznania sa musí rozvíjať ako vnútorný moment marxisticko-leninskej filozofie ako celku, musí byť budovaná dôsledne na princípoch dialektického a historického materializmu; c) marxisticko-leninská teória poznania má na rozdiel od ostatných (nemarxistických) teórií poznania a jednotlivých vedeckých disciplín svoj špecifický, filozofický obsah; d) marxisticko-leninská teória poznania musí byť rozpracovávaná ako systém, systematickosť jej osvojenia je súčasne aj predpokladom plnenia praktických úloh, ktoré si stanovila.

Knihu autori rozčlenili na deväť častí, v ktorých postupne riešia jednotlivé aspekty problematiky, pričom štruktúra výkladu je takáto: od určenia predmetu, metód a úloh marxisticko-leninskej teórie poznania sa prechádza k objasneniu vzťahu praxe a poznania (prax ako zdroj poznania), k vymedzeniu poznania ako procesu odrazu skutočnosti a k rozpracovaniu marxisticko-leninskej teórie odrazu. V ďalšej časti výkladu sa venuje pozornosť vzťahu objektu a subjektu,

zmyslového a racionálneho, empirického a teoretického. Po nastolení problému pravdy skúmajú autori vzťah poznania a jednanía (prax ako cieľ poznania) a praxe ako kritéria poznania, ďalej vplyv spoločensko-ekonomických formácií na priebeh poznávacích procesov a napokon v závere knihy skúmajú dialektický charakter poznávacích procesov ľudstva a svetonázorovo-ideologické aspekty otázky poznateľnosti objektívnej reality. Ako už aj z uvedeného vyplýva, myšlienka o vzájomnej spätosti praxe a poznania, ako aj myšlienky o svetonázorovo-ideologickom charaktere a poslaní marxisticko-leninskej teórie poznania tvorí základnú niť prechádzajúcu všetkými časťami recenzovanej knihy.

Po historickom exkurze o vzniku termínu „teória poznania“ hľadajú autori v prvej kapitole filozofickú špecifickosť tejto vednej disciplíny. Súvisí podľa nich predovšetkým so schopnosťou teórie poznania podať teoretické vysvetlenie zorientovania sa človeka v procesoch jeho konania, podľa zdôvodnenie návodov praktickej činnosti — nevyhnutne sa opierajúcej o poznávacie procesy. Autori zastávajú myšlienku o vzájomnej spätosti ontológie a gnozeológie a správne zdôrazňujú to, že každá gnozeologická pozícia je determinovaná chápaním prírody a spoločnosti v danom filozofickom systéme. Obsah a povahu predmetu marxistickej teórie poznania vyvodzujú autori z toho, že jej bezprostredným cieľom je vypracovanie svetonázorovej orientácie robotníckej triedy pri realizácii jej historickej misie. Pozitívne treba hodnotiť požiadavku aplikovať pri skúmaní poznávacích procesov základné tézy historického materializmu a rozpracovávať sociálno-historické aspekty poznávacích procesov.

Vzťahu praxe a poznania, vymedzeniu marxisticko-leninského chápania praxe, ako aj analýzam teoretického

a ideologického významu takéhoto chápania praxe pre gnozeológiu je venovaná druhá kapitola. V nej osvetľujú autori aj vznik a vývoj ľudských poznávacích schopností, analyzujú proces prechodu od nevedomých a obrazných foriem myslenia ako psychických komponentov celostného konania k vedomým, verbálnym a relatívne autonómnym formám myslenia. Správne prízvukujú, že rozvoj poznávacej mohutnosti človeka nikdy nebol a nie je ani v súčasnosti determinovaný iba biologicko-fyziologickými faktormi, naopak, že veľmi výraznou a najdynamickejšou determinantou boli a sú sociálno-historické faktory (stav vývoja výrobných síl a charakter výrobných vzťahov v danej spoločnosti, ako aj dosiahnutý stupeň poznania). V súvislosti s analýzou faktorov podmieňujúcich vývoj poznávacích schopností človeka nastoľujú autori v knihe otázku dvojitej determinovanosti poznávacích procesov (predmetno-objektová a sociálno-ekonomická podmienenosť). Rozpracovanie druhého typu podmienenosti (ktoré bolo napr. v predmarxistickej filozofii zanedbané) je veľmi dôležité a predstavuje nesporný prínos do marxisticko-leninskej teórie poznania. Autori vyslovujú závažnú myšlienku, že oba typy podmienenosti pôsobia vždy vo vzájomnej spätosti (objektová podmienenosť je vždy sprostredkovaná konkrétne-historickou praxou).

V ďalšej časti sa skúma otázka podobnosti a odlišnosti individuálnych a spoločenských poznávacích procesov, poukazuje sa na časté chyby ich neodôvodneného stotožňovania. Podľa autorov ide o dva rôzne typy poznávacích procesov, ktoré tvoria dialektickú jednotu a medzi ktorými sa vzájomný vzťah historicky mení a vyvíja (v súčasnosti upozorňujú napríklad na tendenciu zospoločensťovania poznávacích procesov, ktorá sa odzrkadľuje v kvantitatívnej i kvalitatívnej zme-

ne všetkých štrukturálnych elementov poznávacieho procesu).

V tretej a štvrtej kapitole sa sústreďuje pozornosť na ťažiskový pojem marxisticko-leninskej teórie poznania — na pojem odrazu. Pri vymedzení odrazu vychádzajú autori zo vzťahu nezávislej (závislej) existencie medzi odrážaným a odrážajúcim a z vlastnosti zhody medzi nimi (a zároveň aj rozdielu). Bolo by však žiadúcejšie vymedziť odraz hlbšie a vyčerpávajúcejšie (ako jednu stránku vzájomného pôsobenia medzi vecami), vhodné by bolo tiež precíznejšie rozpracovanie vzťahu medzi informáciou a odrazom, ktorého problematiku autori len naznačili. Za pozitívne možno pokladať rozpracovanie špecifickosti marxisticko-leninskej teórie odrazu a kritiky jej buržoáznych odporcov. Na margo výkladu pojmu odrazu ako univerzálnej vlastnosti hmoty by sa však žiadalo poznamenať, že kvôli lepšej systematickosti by bolo vhodnejšie a adekvátnejšie aplikovať tu dialektickú metódu postupu od abstraktného ku konkrétnemu, t. j. vysvetliť vedomý odraz ako vývojovú štruktúru vzniknutú z predchádzajúcich, nižších foriem odrazu, ktoré hmota má za sebou. Nemeckí autori síce venujú pozornosť rozboru biologických, fyziologických, jazykových predpokladov ľudského odrazu (a pri tejto príležitosti si všímajú také elementárne formy odrazu ako látková výmena, dráždivosť), nevysvetľujú však dôsledne samu genézu ľudského vedomia z jednoduchých foriem odrazu.

Problematikou pravdy, jej objektívneho charakteru, marxistickým chápaním praxe ako kritéria pravdivosti poznania sa zaoberá piata kapitola. Konfrontáciou rôznych filozofických koncepcií pravdy dochádzajú autori k vymedzeniu špecifickosti marxisticko-leninskej koncepcie. Podobne ako pri výklade pojmov „poznatok“, „prax“, „ideálny odraz objektívnej

skutočnosti“, aj v prípade pojmu „pravda“ zdôrazňujú jej svetonázorový charakter a funkcie. Vyvodzujú ich z objektívneho obsahu pravdy, pričom rozlišujú dva svetonázorovo relevantné aspekty (jednak primárnosť a nezávislú existenciu objektívnej reality vo vzťahu k poznatkom ako jej odrazu, jednak dialektiku vzájomného pôsobenia medzi subjektom a objektom poznania). V tejto súvislosti podávajú autori kritiku subjektívizujúcich tendencií v súčasnej buržoáznej filozofii, ako aj tendencií popierajúcich jednotu a spätosť pravdy a straníckosti v poznaní. Zaujímavý je aj rozbor problému „umeleckej pravdy“ a niektoré gnozeologické otázky týkajúce sa umeleckej metódy socialistického realizmu.

V šiestej kapitole venovanej vzťahu poznania a jednania skúmajú autori jednak subjektívne a objektívne predpoklady spredmetnenia poznatkov v ľudskom jednaní, jednak stimulatívne pôsobenie jednaní, činnosti na získavanie nových poznatkov. Z objektívnych predpokladov si všímajú najmä historicko-sociálnu situáciu ľudí realizujúcich poznávací proces, úroveň spoločenského poznania, určité postoje subjektu k danému konaniu (súhrn presvedčení a schopnosť premieňať ich na konanie). V závislosti od vzťahu úrovne poznania a kvality jednania rozlišujú potom viaceré typy ľudského jednania.

Ak v predchádzajúcich kapitolách knihy analyzovali predovšetkým problémy súvisiace s predmetnou determinovanosťou poznávacích procesov, v záverečných kapitolách sa záujem autorov sústreďuje na skúmanie vplyvu spoločensko-ekonomických formácií na priebeh a kvalitu poznávacieho procesu a zároveň aj na použitie jeho výsledkov. V rámci týchto „formačných“ závislostí sa analyzuje v knihe úloha výrobných síl, výrobných vzťahov, triednych záujmov, ideológií, spo-

ločenských inštitúcií — ako základných konštitutívnych faktorov „formačného“ poznávacieho procesu. Konfrontuje sa tu spoločensko-ekonomická determinovanosť spoločenských poznávacích procesov v podmienkach kapitalizmu a socializmu, čím sa výrazne ilustruje na konkrétnom historickom materiáli jedna z nosných téz knihy — téza o dvojitej determinovanosti poznávacích procesov. Nemenšiu pozornosť venujú autori svetonázorovo-ideologickému charakteru daného problému, ako aj problému poznateľnosti sveta, historickej relatívnosti poznania a napokon problému „hraníc poznateľnosti“.

V priestoroch krátkej recenzie sa nedajú pochopiteľne vyčleniť všetky problémové okruhy, ktoré východonemeckí filozofi v svojej knihe nastolili, chceli sme však aspoň upozorniť na jednu z možných koncepcií výkladu marxisticko-leninskej teórie poznania. Trojici autorov sa podarilo niektoré otázky zodpovedať, podarilo sa im pozitívne rozpracovať čiastkové aspekty problémov a aj keď by sa dalo s celkovou koncepciou knihy v určitých ohľadoch polemizovať, možno ju privítať ako podnet do tvorivej diskusie a ďalšieho systematického rozvíjania marxisticko-leninskej teórie poznania.

Etela Farkašová

JEDNOTA FILOZOFIE A ŠPECIÁLNYCH VIED

K. HÁJEK, *Jednota filozofie a špeciálnych vied*. VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava 1980, 189 strán.

Vo februári t. r. bola na náš odborný knižný trh uvedená publikácia K. Hájeke *Jednota filozofie a špeciálnych vied*. Aktuálnosťou témy, ako aj spôsobom, ktorým oboznamuje čitateľa s doteraz otvorenými otázkami integrácie vied, sa radí k funkčným a teoreticky dobre fudovaným prácam. Autor v práci nastoluje otvorené otázky „pohyblivej jednoty“ vied v epoche vedecko-technickej revolúcie, kedy väzby vedy so spoločenskou praxou prechádzajú vývinovými premenami a naznačuje i spôsoby ich riešenia.

V tejto súvislosti práca zaujme čitateľa pohľadmi na tradičné (prekonávanie) a tvoriace sa nové vzťahy medzi filozofiou a experimentálnymi vedami v etape, v ktorej sa usilujú o zvýšenie kvality svojich teoreticko-poznávacích a prakticko-aplikačných funkcií. Za dôležité a sympatické v práci je treba považovať tie marxisticky fundované úvahy autora, ktorými stavia požiadavku nahradiť doterajšie, zväčša málo efektívne „voľné pracov-

né väzby filozofie a špeciálnych vied užšími „vnútorne kooperatívnymi formami“ vzájomne prospešnej spolupráce, urýchľujúcej tvorbu nových vedeckých poznatkov a ich odovzdávanie spoločenskej praxi.

Úvodná časť monografie *Úloha svetonázoru pri kultivácii tvorivej aktivity človeka* sa venuje hlavne problematike skúsenostnej výbavy vedomia človeka pre cieľové formy správania na pôde vedeckovýskumnej činnosti. Autor práce tu vychádza z rozlišovania empirických a teoretických skúseností, empirického a teoretického vedomia človeka. Úvahy úvodnej časti sa uzatvárajú zdôraznením významu marxisticko-leninskej svetonázorovej orientácie vedeckého pracovníka tak pri výbere cieľov aktivít, ako aj pri realizácii svojej „odbornoprofesionálnej skúsenosti“ v súčasných podmienkach triedno-ideologického boja protikladných spoločenských systémov.

I. kapitola monografie predstavuje analýzu vzťahov *Vzájomnej podmienene-*